

Піло харын, піс тумзух
Хуу Инейнінъ холында
Хан Тибет ханнынъ тынныг молады
Хуу Инейнінъ холына кір парған.
Че артых сүменъ пар полза,
Тынныг молатты Хуу Инейнінъ холынанъ
Син аларзынъ.
Артых сүменъ хаппаза,
Арыг сөөгінъ ол чирде салыбызазынъ.
Паза пу чирге айлан нанмассынъ.
Ат көдірбес Хан Чачах хыс чоохтап тур амды:
— Я, чача кізі Алып Хан хыс, — тидір —
Мин ол чирге чөр килгем.
Ол чирге читкенде,
Пір нимее көрінмеем,
Пір нимее систірбеем,
Парча нимені онънап,
Парча нимені сынап чөргем.
Хара Нинчі хыс, Хуу Иней
Хан Тибеттің чиріне парыбыстырлар.
Хара талай сугнынъ түбіне
Мин түс чөрібіскем.
Хара талай сугнынъ түбінде
Хара тас иб турчатхан,
Хара тас ибге кір парзам,
Хара тас стол турчадыр.
Хара тас столнынъ үстүнде хара книга,
Аны алып хыгырғам.
Хара Нинчі хыс,
Піс тумзух Хуу Иней
Анда күлүкке үгрениптир.
Хара книганы тооза хыгырғам,
Оларданъ мин, — тидір, —
Ус сөс артых үгрен парғам.
Ананъ сығып, хара талайданъ сығып,
Пу чирге пу күннерде читкебін.
Алып Хан хыс: — Че пар көр, — тидір, —
Ол чирге чит парыбыссар,
Сизін чөрезер, — тидір, —
Хадагчылар көп полар,
Көрігчилер көп полар.
Көрігчее көрінме, хадагчаа систірбе.
Тынныг молатты азыр холынъа түзірзень,

Амалын пілбин, тогыс мархазын
Сиспесче поларзынъ,
Тогыс теегін позытпасча поларзынъ.
Анынъ амалын пілбезень,
Позыңны кизе саап парыбызар,
Позыңны өдір парыбызар.
Че паза чоохтир чоогым чоғыл.

9.

Ат көдірбес Хан Чачах, Көк Молат,
Хан Мирген анда сыхханнар.
Көк Молат, Хан Мирген
Аттарына алтаныбысхан,
Ат көдірбес Хан Чачах
Аттанъ чазар чөрібіскен.
Хызыл хум сынны аза түс парыбысханнар.
Аархы чазар түскенде,
Алыптар аттарын ойлат парған.
Ат көдірбес Хан Чачах
Аттанъ чазар ойлап парған.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат
Хан Чачах хыстанъ хада-пірге
Ойлап парир.
Көк пора ат тынънанъ тынъ ойлаан,
Хан Чачах халарын хала чоғыл,
Хада-пірге ойлас килір.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат,
Ікі хулагын чидіре тудып, үкүс салған.
Ат көдірбес Хан Чачах
Көк пора атты сүрістіре ойлаан.
Істенъ іске тастап одырадыр,
Халыхтанъ халыхха ойлап одырадыр.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат,
Аны танънап, чапсып-хайхап одырадыр.
Күн Төнъістің чиріне читіре ойластылар.
Арғалыг сынға сығара ойлааннар.
Арғалыг сыннынъ үстүнде Күн Төнъіс,
Оліп, өліп полбин, чадып, чат полбин,
Чазып, инелchededір:
Олер-парарына чит парыбысхан.
Хан Чачах хыс, Күн Төнъісті көріп,

Ачырғанып ачынып
Ала харах чазын ағыс турадыр.
Ікі харах чазын ағыс турадыр.
Сыхтап турадыр.
Күн Төнъистинъ инелчеткен көксін көдіріп,
Арғалығ сыннанъ түс чөрібіскен.
Эн чуртха ин килір,
Хан Тибет адазынынъ ибіне кир килген,
Кир киліп, чатырыбысхан.
Чатырыбысханда, Күн Төнъистинъ
Арығ тыны үзіліп, анда ол чөрібіскен.
Че, Хан Чачах алты хоных хонғанда,
Көк Молат, Хан Мирген анда читкеннер.
Хан Чачах хыс чоохтап тур:
— Көк Молат, — тидір, —
Ағар чааға паразынъ ма,
Танъ Күн Төнъистинъ сөөгін
Хадар халазынъ ма?
Көк Молат чоохтап тур:
— Күн Төнъистинъ сөөгін
Хадар халғайбын за.
Хан Чачах чоохтап тур
Хан Мирген тунъмазына:
— Че, Хан Мирген тунъмам, пар көренъ,
Күннинъ кірізі чирге.
Ағар чаа полчатса, кирек поларзынъ,
Хан Чачах хыс, Хан Мирген
Анда сыхханнар ах ибденъ.

10.

Хан Мирген хан поэрах адына алтаныбысхан,
Хан Чачах хыс аттанъ чазағ чөрібіскен.
Күмүс ханаттығ Көк пора ат
Хада-пірге чөрібіскен,
Көк Хан палазы Көк Молат
Анда чада халды.
Арғалығ сынны аза түс парыбыстылар,
Күннинъ кірізі чирні көре,
Анда ойлас парыбыстылар
Чирі пасха чирге сабылғаннар,
Суу пасха суға сабылғаннар.

Толғанып аххан улуг суғларны
Көп нисе түзіп одырадырлар.
Тоғыр турған улуг сыннарны
Көп аза түзіп одырадырлар.
Хара талай суға сабылып одырғандағлар.
Чирнинъ пөзігі хара сын көрінген.
Хара чирге тігіртін салбин одырлар,
Хан тигірге сағба салбин одырлар.
Күннинъ харағы, көленіп, кир чөрібіскен.
Хараағы түнде
Хара сынға сығара ойласханнар.
Хара сыннынъ үстүненъ,
Харап-сынап, көр турлар,
Хара талай суғ анда чалбайып,
Анда килейіп турчададыр.
Хара талай суғнынъ хазында
Изебі чох чон чыыл парған,
Пөгімі чох хадарған мал.
Онънап-сынап көр турадыр Хан Чачах:
Хара сыннынъ аархы пазында
Тоғыс хурлығ Хара хая турчадыр,
Тоғыс хурлығ Хара хаянынъ алтынанъ
Ікі хызыл тиін хырданъ хырга ойласчадыр.
Хан Чачах хыс онънап-сынап көр турза,
Іткек хыстанъ Чачах хыс,
Улуг чуртты хадарып,
Чирнинъ үстүн онънап-сынап турадырлар.
Хан Чачах чоохтап тур:
— Че, Хан Мирген, көрігъее көрінме.
Халын тайға турчадыр
Хара сыннынъ пір пазында,
Халын тайғаа кірібізерзинъ,
Хайда хыйғылазам, анда килерзинъ.
Хан Мирген андар чөрібіскен.
Хан Чачах чоохтап тур:
— Күмүс ханаттығ Көк пора ат,
Піс пар көренъ.
Хара талайнынъ түбінде
Көп нимее үгренченъ полғам.
Көк пора атты,
Ікі хулахтанъ тудып, сілігібіскен.
Көк пора ат, көк тубан польп, ораал турадыр.
Хан Чачах тырлада сілігінібіскен,

Ах тубан улып ораал турадыр.
Ах тубан, көк тубан,
Ах от пазынанъ,
Көк от пазынанъ оралып, хуюннап,
Хара хаяны көре, чөрибискен.
Хара хая чидип,
Хара хаянынъ үстүнде,
Оралып, чайыл турлар.
Іткек хыс, Чачах хыс
Хара хаянынъ алтында чоохтас турлар:
— Күмүс ханаттыг Көк пора ат
Көлбей турган чирнинъ үстүн
Көп ибiре ойлапчадыр,
Көрер-хайар нiме таппинчадыр.
Пистинъ чирге, пудынанъ пасханда,
Пурнынанъ тынганда,
Ноо нiме чаалап килер.
Ат көдiрбес Күн Арыгданъ
Төрип парган ат көдiрбес Күн Чачах хыс,
Узiлер анынъ тыны чоғыл,
Төгiлер анынъ ханы чоғыл.
Чирнинъ үстүнде ханнанъ улуғ хан,
Пигденъ улуғ пиг
Ат көдiрбес Күн Чачах
Ол полар, — тiп, чоохтас тур iкi хыс.
Пилö харын, пiс тумзух Хуу Иней
Пу чирнi хадарып,
Пу чирнi тутчадыр.
Хара талай суғ хазында,
Чирнинъ алтында иб тимнеп,
Анда чатчададыр.
Пiр хулағынанъ чирнинъ үстүн тынънапчададыр,
Пiр хулағынанъ чир алтын тынънапчададыр.
Тоғыс мархалығ
Тыннығ молат анынъ холында,
Ноо нiмеденъ хорығабыс?
Че, чадып, узуп аланъ
Узиға чадыбысхан Тас Хыс.
Хан Чачах хыс үстүлерiне
Арбығ-тарбығ түзiрiбискен:
Iкi хыс харых тартып узубысхан.
Ах тубан, көк тубан
Хара хаянынъ алтына,

Оралып, чайылып, түс килген.
Iкi хыстынъ хыринда Хан Чачах,
Сын поэна кiрiп, тура түскен.
Iкi хысты тудып алды,
Хысқыртаға пирбедi,
Хылыстанъ кисклеп,
Iкi хысты өдiр салды.
Хан Чачах тырлада сiлiгiнiбискен,
Узе тутпас пиллiг,
Узiлiгче сырайлығ
Iткек хыс улып тура түстi;
Көк пора атты, хаап, сiлiгiбискен:
Сах андагох пүдiстiг
Чачах хыс, улып, тура түстi.
Iткек хыснанъ Чачах хыс,
Көглерiн көглезiп, ырларын ырлазып,
Хара талай суғнынъ хазынар ин түскеннер
Хараағы түнде.
Көр килезелер, чирнинъ алтыннанъ
Түдүн, тосхалап,^s түдеп тур,
Агаа чит килдiлер.
Чирге кире iзiк көрiн тур.
Ол iзiктi азып, кир килезелер,
Пилö харын, пiс тумзух Хуу Иней
Мында одырып одыр.
Тумзуғын күлге суғып,
Төлке салып одыр.
Iткек хыс: — Изен ме, миндi бе тiп, тапсабысхан,
Хуу Иней чочып парган:
— О татай, ноо нiме полчанъдыр? — тидiр.
Көр салган: — о палаларым, — тидiр, —
Хараағы түнде хайдар ойлас чөрзер?
Күмүс ханаттыг Көк пора ат, —
Хуу Иней чоохтап тур, —
Көлбей турган чирнинъ үстүн
Көбөк тее ибiре ойлады, — тидiр, —
Көрер-хайар нiме таппинчадыр.
Хайди-да пу чирге сабылган осхас
Анынъ тiгiртi.
Чирнинъ чабызы чирде
Чир салгыбас Хара талай суғ
Хайди салғылды, палаларым?
Күн күнөрткi чирде чуртапчадыр

Алып Хан хыс, — тидір. —
Алып Хан хыстынъ ат көдірбес
Хан Чачах тунъмазы, пу чирге киліп,
Хара талайнынъ түбінде,
Хара тас ибнинъ істіне кіріп,
Хара книгабыс тооза хығыр парыбыстыр.
Парчап нимее үгрен парыбысхан,
Пістенъ артых үгрен парыбысхан,
Аны хайди пілбин халды поларбын?
Че, палаларым, минінъ хорыхчатхан чирім —
Алып Хан хыс чирі.
Ус күнненъ тимнен турбыс,
Улуғ чаананъ парарға
Алып Хан хыс чиріне.
Алып Хан хыстынъ чуртын талап,
Хадарған малын, халых чонын
Сүр килзебіс, че анда пістинъ мөбрий полар.
Чирнинъ үстүндегі ханнарны,
Прай поэзыбисха пахтырып,
Анда тудыбызарбыс.
Улгү, чарғы анда пістинъ холда полар.
Че, палаларым, сығанъар, паранъар,
Чахсы хадаранъар.
Күмүс ханаттығ Көк пора ат
Пу чирге чит килбезін,
Хан Чачах хыс
Пу чирге чит килбезін,
Чахсы көрінъер.
Іткек хыс чоохтап тур:
— Ине кізі, Хуу Иней,
Ах сибінъ пар полбазын?
Ах сип чиге килдібіс.
Хуу Иней нандозын⁹ ходырыбысхан,
Ах сип суурып алған.
Холын суныбысхан: — Че, палам, чінъер.
Іткек хыс, ах сибін аларға
Холын суныбысхан, Хуу Инейні
Пілектенъ тудып алған.
Хуу Иней: — Алай, палам, — тидір, —
Хайдағ тынъ туттынъ! — тидір.
Іткек хыс Хуу Инейні сілік салыбысхан.
Түк мееспек¹⁰ пол чөрібіскен Хуу Иней:
Іткек хыс ізеебіне суғыбысхан.

Гыңына турчатсалар,
Төрдегі сірее алтында
Тынның молат анда тырсылазып,
Анда суулазып чадыр.
Іткек хыс аннагъ сыгарып алған,
Паға терізі хапчыхха сух салтыр.
Тынның молатты алып алған,
Пір ізеебіне сух салған.
Пір сілігінібіскен Іткек хыс,
Піло харын, піс тумзух
Хуу Иней пол чөрібіскен.
Ананъ сығып Хуу Иней, Чачах хыс
Көглеп, ырлап,
Улуғ аалға ин түс чөрібіскеннер.
Ол тустә, атар танъ атып,
Арығ күннинъ харағы сыхчададыр.
Хара талай суғны хастап килилер.
Хара тас иб турчадыр.
Ир көксіндег тимірденъ —
Пиктеп салтыр ізігін.
Хара тас иб, тігірезіп,
Халбырас турчададыр.
Аны, көріп, иртібіскеннер.
Улуғ аалны аралап килчедірлер.
Ханнынъ-пигнинъ ибіне чит килділер.
Узүт ханнынъ оғылынынъ
Хызыл сараады ат палғачанъ чечпее
Палғап салған турчадыр.
Ханнынъ-пигнинъ ибіне Хуу Иней,
Чачах хыс кір килділер.
Хуу Иней от соона одыра түсті.
Ай Арығ, Күн Арығ, Іткер Молат
Алтын столнынъ кистінде
Ас тамах чіп одырлар.
Ат көдірбес Күн Чачах хызы,
Чалбай парыбысхан чарынның,
Күрдей парыбысхан көгістіг,
Харах аразы харыс читпестег,
Хулах аразы хулас читпестег,
Алтын чағалығ кип кис салған,
Анда одырчададыр.
Хуу Иней от соонда чоохтанып одыр:
— Күмүс ханаттығ Көк пора аттынъ тігірті

Пу чирге сабылған осхас полды,
Сизинъер, палаларым.
Алып Хан хыстынъ тунъмазы
Ат кодирбес Хан Чачах хыс,
Килзе-килбезе, пу чирге ол килибизер.
Хара талайнынъ түбинде
Күлүкке пістенъ артых үгрен парыбысхан.
Хорыхчатхан чирім ана ол чир.
Хара тас ибнинъ істінде
Чалаас паланынъ чарым күзін,
Чарым сағызын хайдар итгер?
Табырах маға пирибизинъер,
Хара талай түбіне түзір салим.
Чир салғылбас хара талай салғылды,
Ханның чаа полаға тур ба, палаларым?
Іткер Молат чоохтап одыр:
— Пирибизенъер час паланынъ арығ күзін.
Ат кодирбес Күн Чачах хыс тур парған,
Пас частыхтынъ пазынанъ кодирібіскен,
Ай үлгүзі алтын мееспек сығарып алған.
Алтын мееспегін Хуу Инейге пирибісті.
Хуу Иней, алтын мееспекті алып,
Сых чөрібіскен.
Олар сых парған соонда,
Күн Чачахтынъ өкпе, чүрегі
Хайнап сых парған:
— Ноо нимее пирибістім, — тіп, тура хонып,
Ізік азып, көр тур.
Хуу Иней, Чачах хыс,
Хара талай суғны хастап,
Ойлас парилар.
Күн Чачах хыс көріп, танып салды:
Ат кодирбес Хан Чачах хыс
Хуу Иней пол салған одыр,
Күмүс ханаттығ Көк пора ат
Чачах хыс пол салған одыр.
Күн Чачах хыс, ізігін чабызып,
Алтын сіреге одырыбысхан,
Ікі устуғын сабыныбысхан:
— Хайди пілбин халдым, — тидір, —
— Хайди сиспин халдым?
Хуу Иней хара тас ибге читіре ойлап парған,
Ір көксіндег тимірни унада тудыбысхан.

Кір килзелер, чалаас оолах одырча,
Тура тепіріп, хыйғы салыбысса,
Хара тас иб тітірезіп,
Хара тас иб халбырас турадыр.
Ізі, сағызы чоғыл одыр,
Хуу Иней алнына пас килген:
— Иркем-кинчем, ахсынъ ас,
Астабастағ ас пирим,
Сухсабастағ суғ пирим, — тидір.
Чалаас оолах ахсын азыбысхан,
Хуу Иней ай үлгүзі мееспекті
Ахсына кире тастаан.
Чалаас оолах азырыбысхан.
Чалаас оолах чалбайғандағ чарынның,
Күрдейгендег көгістіг
Алып кізі пол чөрібіскен.
Арығ сіліг алып кізі,
Турып, сых чөрібіскен.
Хан Чачах хыс сын поэна кірді амды.
Күмүс ханаттығ Көк пора ат
Сын поэна кірген.
Арғалығ хара сынға анда сыхханнар.
Чалаас алып анда хыйғы салыбысхан:
— Ададанъ пірге сыхханым, Күн Чачах,
Айланып сых көр, — тидір, —
Артых күсті ам сынас көребісі!
Хан Чачах хыс онънап-сынап
Көр турадыр чалаас алыпты.
Күн Арығ абахай пу чирге чит килгенде,
Іргек, тізі ікі пала төріптір.
Хыс палазы ат кодирбес Күн Чачах одыр,
Хара сағыстығ пол парыбыстыр,
Оол палазы ах сағыстығ полтыр,
Сағызын, күзін тартып алып,
Хара тас ибге пиктеен полтырлар.
Күн Чачах анда сыххан
Арғалығ сыннынъ үстүне.
Айрахтығ, тырғахтығ молат мелейін тудына.
Чалаас алыптанъ анда тудыс сыххан.
Арғалығ сыннынъ үстүне
Ағар чаа сыххан.
Хан Чачах хыс анда ағар чаада
Алтон-читон алыптанъ тудыс, чааласхан.

Хан тигірінің паары хызарып турчададыр.
Хан Чачах хыс
Алыпты бдір турадыр,
Күлүкті чатыр турадыр.
Аран-чула аттар, халых тастап, ойлап парып,
Холлаан төзене көп өлчедедір,
Алып күлүк кізілер,
Хысхырып, ойлап парып,
Холын частана көп өлчедедір.
Хан Чачах хыс улуғ чаада
Чығанахча ханға патып парыбысхан,
Хан Чачах хыйғы салды:
— Иркем-кинчем Хан Мирген,
Күн Төнъістің
Хадарған малын, халых чонын
Чирі-суунзар сүр!
Хан Мирген анда, улуғ аалны көре,
Ин түс парған.
Күн Төнъістің
Хадарған малын, халых чонын
Чирі-сууна анда сүрген.
Ай Арығ халых чоннанъ хада-пірге
Күн Төнъістің чиріне парыбысхан.
Хан Чачах ағар чааны тоозыбысхан,
Улуғ чааны түгедібіскен.
Аттынъ сөбгі ала тағ пол халған,
Ирнінъ сөбгі игір тағ
Осхас пол халған.
Хара сынныңъ үстүнде
Хара чабал алыптынъ ханы
Көп төгіл халды,
Көп чайыл халды.
Хан Чачах хыс көр турза,
Чалаас алып кізі
Өлер парарына чит парыбысхан.
Тынның молатты суурып,
Тударга хорығыбысхан.
Сағысанъ саналызып,
Көгісенъ күресчедір.
Сағынып турза: Күн Төнъісті, Ай Ханатты
Тіргіспезе, улуғ чурт түзелбес.
Хан Чачах хыс чирнінъ үстүн
Ібіре сағын турадыр:

Хайзы-хайзы чирде
Чирнінъ пөзігі Ах сын пар.
Ах сынныңъ үстүнде
Кізі тіргізер үс пуунның ах от,
Тіріг мбөн суғ пар.
Хан Чачах хыс
Ол чирге чидерге сағыныбысхан.
Сах аннанъ сығара Ах сынны кілеп,
Ойлап чөре парды.

11.

Чирі пасха чирге,
Суу пасха суға сабыл парғанда,
Чир пөзігі Ах сынға
Анда читіре ойлап парған.
Ах сынныңъ үстүне сығара ойлаан.
Ах сынныңъ үстүнде тура түзіп, көр тур:
Чарых тастығ чулычах
Күн күнөртті чирні көре ағыпчадыр.
Чарых тастығ чулның пазы, көр турза,
Чарых көлге кире ахча.
Чарых көлге читіре
Пастыр килзе,
Чарых көлнінъ түбін көр турза,
Үс пуунның ах от чарып, көйп тур.
Хан Чачах чарых көлнінъ түбіне
Кире сегірген,
Үс пуунның ах отты,
Төзіненъ суура тартып,
Чарых көлденъ сых килді
Ананъ, айланып, көр турза,
Алты хурлығ ах хая чадыр,
Алты хурлығ ах хаяны
Хан Чачах хыс көдірібіскен.
Ах хаяныңъ алтында
Өлген кізіні тіргісченъ
Тіріг мбөн суғ.
Аннанъ алып алды.
Ананъ айланып, Хан Чачах
Күн Төнъістің чирін
Харап көр тур.

Күн Төнүстің чирин көре,
Анда ойлаан.
Чиринь тогырынань, сынның пөзігінень
Ойлап парыбысхан.
Күн Төнүстің чирине читіре ойлады,
Арғалыг сынға сығара ойлаан,
Аархы сарин харап көр турыбысхан:
Күн Төнүстің хадарған малы,
Халых чоны наа ла пу чирге чидіс тур.
Улуғ чуртта халых чоны,
Улғун-суулғын тудып, сууласхлапчадыр.
Хайзы «мининь мында тилті полған»,
Хайзы «мининь мында
Хазаам полған», — тидірлер.
Хан Чачах хыс арғаллыг сынның үстүнде
Ол парған Ай Ханаттынь сөбгін,
Өліп парған Толай Морай
Абахайнынь сөбгін,
Пір чирге салып, оларны
Өлген кізіні тіргісченъ
Ус пуунның ах оттанъ,
Тіріг мөбн сугданъ
Имнеп-томнап чөредір.
Ол парған Ай Ханат тірілчедедір,
Ол парған Толай Морай тірілібөкчедедір.
Анда тіріліп, турып, килчелер,
Улуғ аалға инчелер.
Улуғ аалға ин килзелер,
Көк Ханнынь оғылы Көк Молат
Мындох поладыр.
Күн Төнүстің өлген сөбгін,
Азағын, холын салып,
Имнеп-томнабысханнар.
Ол парған Күн Төнүс, тіріліп,
Улуғ тынып, улуғ үскүріп, тур килді:
Алтын Тананы тіргізібөгисті,
Хан Тибет ханны Хан Чачах хыс
Тіргізібізерге чаратпады:
«Кірізі чидіп, парыбысхан — чарабас».
Арғалыг сынның үстүне сығарып
Көлет саларға¹¹ чаратханнар
Хан Тибеттинь сөбгін.
Ай Арыг абахайы

Халых чоннанъ хада-пірге
Пу чирге чидібөк килтір.
Хан Чачах хыс, ізеебинень
Тоғыс мархалыг тынның молатты суурып,
Күн Төнүске туда пирді.
Хан Чачах чоохтап тур:
— Тоғыс мархалыг тынның молаттынъ
Тоғыс мархазын систібізерге чаратпаам,
Хара талай сугнынъ хазында,
Хара сынның үстүнде
Изебі чох улуғ чаа полған.
Улуғ чаада улуғ алыпты көп өдіргем.
Улуғ чааны тоозыбызып, көр турғам:
Чалаас алып кізі Күн Чачахтынъ холында
Өлерге, парарға чиг партыр.
Тынның молатты тудар амалын
Мин пілбин пу чирге
Сісерні тіргізібізерге тарыгып килдім.
Күн Төнүс, Ай Ханат
Тарыхпас таа постары
Тарых парғаннар турчадырлар.
Күн Төнүс Көк пора атха,
Чүгүре, алтаныбысхан.
Ай Ханат Ах сараадына
Чүгүре, алтаныбысхан.
Сах аннагъох сығара
Аран-чула аттарнынъ
Чар полған ахсын чайхабысханнар,
Чазы полған путха хамчы сапханнар.
Көк пора аттанъ Ах сараат,
Күн кірізі чирни көре, ойлас парған.
Чирденъ пасха чирге,
Сурданъ пасха суға сабыл парыбысханнар.
Хайзы-хайзы чирде
Чир пөзігі Хара сын
Анда көрін турадыр.
Хара сынның үстүнде
Ах тубан, көк тубан ораал турчададыр.
Чир пөзігі Хара сынға
Аран-чула аттар читіре ойласхан.
Хара сынның үстүне
Сығара ойлас килгенде,
Аттынъ ахсын тохтада тартып,

Көріп турыбысханнар.
Хара сыннынъ үстүнде
Инеденъ хуба чалаас
Алып кизи Күн Чачах хыстынъ холинда
Өлер, парар күніне чит парыбысхан:
Халын иди тозыл парыбыстыр,
Хатыг анынъ сөбіге ле чат халтыр.
Күн Төнъис, аны көріп, ачырган турадыр.
Көк пора аттанъ түзе сегирген.
Изеебинде чөрген тынныг моладын суурып,
Тогыс мархазын систибискен,
Тогыс теегин позыдыбысхан.
Тынныг молат, чаза тебинип,
Пизиненъ хыбын тоолап,
Чалын ораал тургандаг.
Күн Төнъис, онъ пилекке түзіріп, пас килген.
Ат көдірбес Күн Чачах хысты,
Тынныг молатты көдіріп,
Сапхан, үзе сапты.
Күн Чачах хыс ачиин тарта хысхырып,
Аар тарта өстеп,
Анда өліп, анда чат халды.
Инеденъ хуба чалаас кизи
Күн Төнъистинъ азагына түсті.
Күн Төнъис: — Иркем-кинчем, — тип чоохтап,
Алып кизини көдірибискен;
Анда изеннезип, анда минділезип.
Күн Төнъис: — Че иркем-кинчем,
Арғанъ-сүменъ пар ба, чирі-суума чит.
Чалаас алып, тырлада сілігинип,
Пора кикчин хусха хубулып,
Ханат саап, учух парыбысхан.
Күн Төнъис, Ай Ханат
Хара сыннынъ үстүнде
Тынныг молатты, чоғар көдіріп, пулғап,
Ус хати хыйгы салғаннар:
Че пістинъ мөбрий
Амды пол чөрібісті.
Күн Арыг алтон-читон ханнынъ чуртын
Талап, пу чирге сүрген полтыр.
Арғалыг сыннынъ үстүне
Ханнар, пиглер анда сыххлаан.
Хатыг холда полтырлар.

Күн Төнъис, Ай Ханат ханны, пигни
Чирлерине, суғларына нандырдылар:
— Позынъарнынъ малынъар сүре,
Позынъарнынъ чоынъар ала,
Чиринъберге чидип,
Хайди чуртаан позынъар,
Идөк чуртанъар, мөтенъер.
Ханнар, пиглер Күн Төнъисті, Ай Ханатты
Алғап-сулғапчададырлар.
Ат көдірбес Күн Арыг,
Алтын аяхха ас салып,
Күмүс аяхха суғ сузып,
Арғадыг сынға сыхты.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Астап парған позымны
Алтын аяхтыг астыг
Азырабызарға сыхты
Күн Арыг мининъ чеенім.
Алтын аяхтыг азын мин чип көрим,
Күмүс аяхтыг суун изибизим.
Ай Ханат алтын аяхтыг азын,
Күмүс аяхтыг суун алып алып,
Чирге төгібискен.
Чирге төгібискенде,
Хара чирнинъ хыртызы
Хахсала көйп,
Хара көмір пол тургандаг.
Ай Ханат Күн Арыгны тудып алған;
Холын, азагын сыртына тартып, палғабысхан.
Күн Арыгны, сөзір килип,
Көк пора аттынъ хузуругына палғабысхан.
Күн Төнъис, Ай Ханат,
Аттарына алтанып,
Чирлерине, суғларына айланыбысты.
Ай Ханат ырын ырлап,
Көгін көглеп одырадыр:
— Хулун, чабагада ат төрізе,
Күмүс ханаттыг
Көк пора ат чили төрізин,
Олған-узахта ир төрізе,
Күн Төнъис чеенім чили ир төрізин!
Көк пора адынъ чөргізіп одыр.
Аран-чула аттар анда ойлас парған.

Күн Арыҕ абахай
Көк пора аттынъ хузуруғида
Теген чирде тееп одырадыр,
Ағас тазы уналып одырадыр.
Ай Ханат ырын ырлап, көбн көглеп,
Күн Арығны, соғып, саап одырадыр.
Күн Төнъистинъ чирине читтілер,
Улуғ аалға иніп түстілер.
Ат палғачанъ чечпее аттарын палғап,
Ах ибге кірділер.
Ай Ханат, ізіктенъ кіріп,
Төрге читіре пастырып, ырлап турадыр:
— Ізіктенъ кіріп килзем, — тидір, —
Хан Тибет мининъ чистем.
Мында одырчатчанъ, — тидір, —
Изен-минді тіп, — тидір, —
Піди хол тутчанъмын, — тидір, —
Ананъ, айлан килзем, — тидір, —
Ай Арығ мининъ чачам
Мында турчатчанъ, — тидір, —
Мына саға мунзурух тіченъмін, — тидір.
Ай Арығ чачазы мындох одыр.
Ай Ханат айлан киліп
Мунзурух көзіт турадыр.
Че анда изеннезіп, анда минділезіп турлар.
Учухчанъ ханаттары тамыл парыбысхан,
Олген постары тіріл парыбысхан
Алып чахсылар, ир поғдалар.
Инеденъ хуба чалаас килген,
Ир синине чит парыбысхан,
Ир алыпха, оол алыпха
Алтына мұпер аран-чула ат тут салғаннар:
Ханнанъ хызыл Хан поэраха атты.
Арығ адын адап пиргеннер:
Ханнанъ хызыл Хан поэраха атты
Хан Сайзанъ ады-солазы полды.
Ай Ханат араға тілеп турадыр:
— Арға мөбрий пісти пол парыбысты,
Піс хорығар ниме амды чоғыл,
Амыр хонихты хоньп амды,
Артых чырғалны чырғибыс.
Араға іс сыхханнар алыптар.
Ай Ханат көглекче, ырлапча.

Көк Хан палазы Көк Молат,
Ай Ханаттанъ хорығып,
Көлем чирге ле одыр турадыр.
Ай Ханат — изірік, Көк Молаттынъ
Алнында көглек тур:
— Аданъ ибиненъ сығарда,
Алыбох полып сыххазынъ.
Ала чолда халарда,
Аданъ ниткелеп килген ме?
Іченъ ибиненъ сығарда,
Күлүгөк полып сыххазынъ.
Іре^н чолда халарда,
Іченъ ниткелеп килген ме?
Ағар чааға парарда,
Алыпты өдірем син теезинъ.
Алыпты өдіріп полбаанда,
Ай Арығ чачамны өдірезинъ ме?
Улуғ чааға парарда,
Улуғ алыпты өдірем син теезинъ.
Улуғ алыпты өдір полбаанда,
Күн Арығ мининъ чеенімні
Өдірезинъ ме, Көк Молат?
Көк Молат: — Өдірем, өдірем, — тіп тур.
Ананъ айланып, Ай Ханат
Ай Арығ чачазын, холнанъ хаап,
Сығар чөрібіскен:
— Көк Хан палазы Көк Молат
Сині өдір көрзін,
Ай Арығ чаңа кізі.
Ах пайзанъ ибининъ істиненъ
Алыптар тоозазы сыхты.
Ай Ханат күмүс ханаттығ Көк пора атты,
Чечпеденъ систіп алып, пір холынанъ
Ай Арығ чачазын чидініп,
Пір холынанъ Көк пора атты чидініп,
Арғалығ сынны көре, көгін көглек,
Ырын ырлап кили.
Арғалығ сыннынъ үстүне сых килгеннер.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Күн Төнъис чеен оол,
Тынның моладынъ Көк Молатха пир.
Алып өдір полбаан Көк Молат
Ай Арығ чачамны даа өдірзін.

Ай Арыҕ иҗенъни позынъа өдирерге чарабас,
Хайдаҕ даа полза, — иҗенъ полча.
Көк Хан палазы Көк Молат өдирзин.
Күн Төнъис тынныҕ моладын суурып алды,
Тоҕыс мархазын систібіскен,
Тоҕыс теегін позыдыбысхан.
Тынныҕ молат җаза тебіл парған.
Пізіненъ хыбын тоолап,
Чаалын ораал турғандаҕ.
Көк Молатха пир турадыр:
— Че, Көк Молат,
Мин тутпадым, — тіп, чоохтап тур, —
Ээнъ-күлиинъ Күн Төнъис,
Ол тутты тіп тур.
Көк Молат іди чоохтап тутхан:
— Мин тутпадым, ээнъ-күлиинъ
Күн Төнъис, ол тутты, — тіп,
Тынныҕ молатты холына алды.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Ай Арыҕ җачамны өдір.
Ай Арыҕнынъ харах җазы ах турадыр.
Көк Молат сапхан.
Ай Арыҕнынъ пазын кизе сапхан,
Ай Арыҕ анда өліп халды.
Тынныҕ моладын Күн Төнъис холына алды.
Ай Ханат ырлап турадыр:
— Артых сағыстыҕ Күн Арыҕны
Амды өдір көрербіс.
Көк пора аттынъ хузуруғынанъ
Күн Арыҕны систіп алды,
Ай Ханат чоохтап тур:
— Күн Төнъис абаанъны
Хайди өдіргезинъ, Күн Арыҕ,
Амды позынъны сах ідөк
Өдіребіс, Күн Арыҕ, —
Көҕлеп турадыр Ай Ханат.
Күн Арыҕ, ылғап, оөрлап турадыр:
— Абаачаам, Күн Төнъис, чир өдірбел!
Ай Ханат чоохтап тур:
— Күн Төнъис абаанъны
Ікі тіс тузынанъ кизе сапхазынъ. —
Күн Төнъис, сап мыны
Ікі тізіненъ кизел

Ікі тіс тузынанъ кизе сапты.
Ікінүзін сапхан
Ікі пут төзіненъ кизе.
Ікі холынынъ төзіненъ кизөк сапты.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Күн Төнъис абаанъны,
Ікі харахтанъ көрҗетпезін тіп,
Ікі харағын кизе сасхазынъ,
Амды позынъ ікі харахтанъ көр җадазынъ.
Ікі хулахтанъ исин җадарзынъ.
Ікі хулағын төзіненъ кизе сапханнар.
Че амды, өліп, өл полбин,
җадып, җат полбин,
җазын өлезинъ! — тидір.
Ананъ айлан килген Ай Ханат,
Хан җачах хыстынъ алнына пас килген,
Чоохтап тур:
— Аданъмынанъ, Хан җачах,
Піліб харын, піс тумзух Хуу Инейни
Ізеебинъде ийме идеге ал җөрҗезинъ?
Танъ тустап саларға сағын турзынъ ма?
Хан җачах хыс, уядып, омар¹³ парған:
— Ундубыстырбын, — тидір.
Ізеебіне холын сугып,
Түк мееспекті сығарып тастабысхан.
Піс тумзух Хуу Иней
Анда ойда кил түсті,
Ай Ханат аны тудып алған.
Хуу Инейни, тынныҕ молатнанъ кисклеп,
Анда өдір салдылар.
Ай Ханат арғалыҕ сыннынъ үстүнде
Ус хати хыйғы салыбысхан:
— Арға мбөрий пісти амды полды,
Амыр хоныхты ам хонарбыс,
Аарлыҕ җырғалны ам җырғирбыс!
Улуғ аалға анда ингеннер.
Ах пайзанъ ибге кіріп,
Алтын столға ас тимнеп,
Ас-тамахтарын анда җееннер.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Че, Көк Молат,
җабырғаданъ хая пирдинъ,
Тустанъ турыза пирдинъ,

Ол чахсынъны хайди толдырар поларбыс,
Алар кизинъ чоохтап пирзем, толарчых па?
Кок Молат: Чарир, чарир, — тидир.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Мыннанъ мындар чуртапчадыр
Ах Молат, Кок Молат — iki алып,
Оларнынъ тунъмазы Алтын Арыг,
Аны, парып, аларзынъ, — тидир. —
Кун Тонъыс абаалыгъын тизинъ,
Иди чоохтап-пирзенъ,
Алтын Арыг тунъмаларын пирибизерлер.
Кок Молат чор парыбысхан аннанъар.
Ай Ханат чоохтап тур Хан Миргенге:
— Сининъ чахсынъ хайди толдырарбыс, — тидир. —
Алар кизинъ солеп пирзем, толарчых па?
Хан Мирген: Чарир, чарир — тидир.
Ай Ханат чоохтап одыр:
— Мыннанъ мындар чуртапчадыр Албын Хан,
Албын Ханнынъ хызы Ай Чарых,
Угаа силиг хыс, — тидир, —
Аны, парып, аларзынъ.
Ай Ханат абаалыгъын тип, чоохтап пирзенъ,
Албын Хан, минненъ хорыхханынанъ,
Ай Чарых хызын сага пирибискенин
Пилимиш дее халар, — тидир. —
Аданъ чиринъе айлан парып, наныбыссанъ,
Той итчетсенъ, — тидир, —
Тойга хыгыртсанъ, Ай Ханат парарох.
Хан Мирген чор парыбысхан
Албан Хан чирине.
Кун Тонъыстинъ ибінде халган пулар.
Арага изип, коглес чададырлар.
Хараагы тун пол парганда,
Ай Ханат изир парыбысхан,
Ырлап, коглеп чоргенненъ, кор турза,
Хан Чачах хыс кун тозекте узупчадыр,
Ай улииндаг чустугин
Салаазына сух салган.
Ай Ханат, пас килип,
Ай улиинча чустугин
Суура тудып алды.
Ананъ, пурулыбызып¹⁴, Ай Ханат —
Ай-да мин! — тип турадыр.

Ананъ айлан килзе, Хан Сайзанъ
Изикер тозекте узупчадыр,
Ах хуус хуягын кискенненъ.
Ай улииндаг чустугин
Хан Сайзанънынъ изеебине сух салган.
Пура пастырыбызып Ай Ханат
«Поладыр мага» тип парир.
Атар танъ атып, арыг кун сыхханда,
Алыптар турглап килди.
Алтын столга ас чирге одырглабысхан.
Ай Ханат — изirik, Хан Чачах
Хыстынъ алгына пас килген,
Чоохтап тур:
— Аданъ мынанъ, Хан Чачах,
Усхан пистинъ одыбыс син тамыстынъ,
Олген пистинъ собгигисти син тиргистинъ.
Андаг улуг чахсынъны,
Хан Сайзанъа сини ал пирибизин,
Улуг той идибиссебис, толарчых па?
Хан Чачах одырғаннанъ тарыныбысхан,
Окпе-чуреги коббискен одырыбысхан.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Изир тее парза, Ай Ханат,
Парча нимені коредир.
Хараагы тунде корчем, — тидир, —
Ай улииндаг чустининъни позынъ,
Парар полып, Хан Сайзанъа
Позынъ пир тургазынъ, — тидир.
Аны чоохтаза Ай Ханат
Позынъох пурун тарынып одырзынъ ма?
Ананъ, айланып, Ай Ханат
Хан Сайзанъа чоохтап тур:
— Ай улиинча чустининъни козиттек, — тидир, —
Изенмин одыр полза, позы корзин.
Хан Сайзанъ, изеебине хол сугып,
Чустук суурып-алганда, Хан Чачах хыс,
Омарып, хызарып, одырыбысхан.
Кун Тонъыс, ах пайзанъ ибденъ сыгып,
Арғал чонына хыйгы салыбысхан:
— Улуг той идинъер,
Хан Сайзанъ тунъмам, — тидир, —
Хан Чачах хысты алыбысты!
Арғал чоны, чыылып,

Улуг той, улуг чыргал
 Анда салғаннар.
 Тоғыс күнге сыхханча,
 Тоозылбас той тойлааннар,
 Тоғыс күннинъ пазында, той тоозылып,
 Толай чон тараан.
 Ай Ханат чирі-сууна нанаға
 Анда тимненібіскен.
 Толай Морай абахайнанъ Ай Ханат,
 Аттарына алтанып, изірік,
 Ырлаза, көглезе, анда нан парыбысханнар.
 Хадарған малнынъ ээзі
 Халых чоннынъ ханы, пигі
 Ханнанъ хызыл Хан поэраха аттыр
 Хан Сайзанъны ханға одыртханнар.
 Күн Төнъіс, Көк пора адынынъ изерін алып,
 Сыйбап-сылап, анда поэдыбысхан:
 Одынъ оттап чөр, суунъ іс чөр,
 Амды паза даа мүнмеспін, — тидір.
 Ах ибіне кіріп, тоғыс мархалығ
 Ах хуус хуяғын суурып,
 Тоғыс аастығ ах тас сундуғына суғып,
 Анда чабысхан:
 — Алып кізінінъ төлі
 Хачан даа алып поладыр,
 Алып төрізе минінъ төлімде,
 Ах хуус хуям ол кискей.
 Күлүк кізінінъ төлі,
 Хачан даа күлүк поладыр,
 Күлүк төрізе, минінъ төлімде,
 Тоғыс мархалығ күме¹⁵ хуяғымны ол кискей зе.
 Ырахха истілді Күн Төнъіс,
 Ыраххылар, истіп, хорыхты.
 Чағынғаа сабылды Күн Төнъіс,
 Чағынғылар көріп, хорыхты.
 Ойығы чох кип кизіп,
 Сарызы чох ас чіп,
 Олар анда чирлеп,
 Анда чуртап халдылар.

СОСТЕРНИ ПІЛДІРІГ

1. Сыртпа — оогас.
2. Кип — читіре, толдыра.
3. Саадах — ух өтірбес хуяк.
4. Кичтенъ — чичттенъ.
5. Мончары ла — мойдырығы ла.
6. Хурчузы — харын чігі, хурчу харын.
7. Пахтырарбын — холда тударбын.
8. Тосхалап — сығылып.
9. Нандозын — ізеебін.
10. Мееспек — тоғылах, мячик.
11. Көлет саларға — чып саларға.
12. Іре — читіре нимес чол.
13. Омар — сырай алысханы.
14. Пурулыбызып — айлана түзіп.
15. Күме — тазын терізі.

АЙ ХУЧЫН¹

Чирі пасти пүдерде полған,
Чис, тимерлер хатарда полған;
Ағын суғлар ахлапчададыр,
Ағас, тастар өскепчедедір;
Час тайғалар мондылысчададыр,
Чирнинъ үстү чазал турадыр.
Алтын порағли ай пүт парыбысхан,
Күмүс порали күн пүт парыбысхан,
Тасхыл азыра мал чөрер туста полған,
Талай читіре чон чуртир туста полған.
Чир пөзігі Тастыг сын өс парған.
Тастыг сыннынъ алтынанъ
Суғнынъ чалбағы Хан Талай суғ
Анда чалбайып ағыпчададыр.
Ағып парған ол чирлерде
Ах чазы, көк чазы көрінчедедір.
Ах өленъниг ах чазыларда
Асхырлыг чылгы чая түс парған,
Ах одын оттап чөрглепчедедір.
Көк өленъниг көк чазыларда
Көп өрліг мал тола түс парған
Көк одын оттап килгепчедедір.
Хан Талай суғны хастада
Халых чон анда чуртапча.
Ханнынъ-пигнинъ ах пайзанъ иби
Халын аалнынъ ортызы чирде турча.
Ах пайзанъ ибнинъ алнында

¹ Тимнирге полысхан, редактировать полған И. Ф. Коков.

Хан поэраха ат чахсы
Пар тиминенъ, пар сүминенъ
Анда айланып, анда ибірліп турча.
Халых чоннынъ ханы-пигі,
Хадарған малнынъ ээзі кизи
Хав поэраха аттыг Хан Мирген.
Ада, ічеденъ пірге сыххан
Иретке пурунныг, сотка сырайлыг
Хыс Хан чачазы пар полған.
Хан поэраха ат
Ат синіне чит парған,
Хан Мирген алып кизи
Ир синіне чит парған.
Хадарған малынынъ санын ал чөрөдір,
Халых чонына чаргы сал чөрөдір.
Хадарған малға хайындылыг полған,
Халых чонға чахсы полған,
Өкіс хулунны ат өскірчедедір,
Өкіс олғангы ир өскірчедедір.
Кибі чох кізее
Кип чахсызын кизіртчедедір,
Ады чох кізее
Ат чахсызын мүндірчедедір.
Ай алызып айға читчедедір,
Чыл чылызып чылға читчедедір.
Иртен полза ирнинъ чахсызы
Ииргі паста ибірлічедедір,
Улуғ аалны аралы
Ырын ырлап, көгін көглеп килчедедір.
Уғаа тахпахчы кизи Хан Мирген,
Уғаа ырчы кизи Хан Мирген,
Парча нимені килістіре ырлапчададыр,
Түгеде¹ нимені чарада көглепчедедір.
Халых чон Хан Миргенге хынадыр,
Прай чоны Хан Миргенни улуғлапчададыр.
Ах пайзанъ ибіне читсе,
Хан поэраха адын чечпее палғап,
Ырлап, көглеп турадыр,
Хан поэраха адын ибіріп,
Сыйбап, сылап чөрөдір.
Ах ибіне кір килзе,
Ах хуу хуяғын іле тастап,
Ізіктенъ төрге пастырып,

Кӧглөп, сарнап чӧредир.
Тӧрдө турған күн кӧстигин² кӧрп,
Сазын сыйбанып, сыланыбызадыр
Стол кистине одырып,
Чаказынанъ тамах чӧп одырадыр.
Пир күн иир тус пол парғанда,
Стол кистине одырып,
Ас-тамах чӧп одырғанда,
Хан Мирген чоохтап одыр:
— Экэ, хомай сырайлыг Хыс Хан чаца,
Хан поэрах адым
Ат синине чит парған,
Хан Мирген тунъманъ
Ир синине чит парған.
Чага марха хазанып,
Чарас чахсы тӧлеп парарға сағынчам.
Холтых марха хазанып,
Хоос чахсыны тӧлеп парарға сағынчам,
Кӧбее сағал сығып иртсе,
Хынминчадар чаттынъ хыстары;
Эк сағал ӧзп парза,
Таллапчадар чоннынъ хыстары.
Сискен чиринъ пар полза, чаца кизі,
Чазырбин, чаппин чоохтап пир.
Хыс Хан пазын тӧзіре тутхан,
Сағынып одырыбысхан.
Пазын кӧдіріп, чоохтапча:
— Экэй, Хан Мирген тунъмам,
Ипчи аларға манъзыраба,
Хачан полза ипчиденъ чарханарзынъ.
Хан Мирген нандырча:
— Андағ полза, чаца кизі,
Тохтап таа ызим.
Тоозып-тохарап тур парғаннар.
Харасхы иир пол парған.
Хан Мирген айбанып, сайбанып,
Кӧп тӧзегине чадыбысхан.
Хыс Хан столын арыглап,
Тӧзегинӧк чадыбысхан.
Хан Мирген узуп,
Харых табызы харлап, кӧрлепчедедір.
Хыс Хан тур килген,
Хан Миргени онънап-сынап кӧр тур.

Халын уйғуда узупча.
Хыс Хан хара хырназын кизіп,
Ах пайзанъ ибденъ сых килген.
Ай хараазы пол парған,
Алтӧн чылтыс сағылызып тур;
Тун хараазы пол парған,
Тӧбен чылтыс кӧринглеп тур.
Хадарған мал
Халын чохчага⁶ тӧс парған,
Халых чон халын уйгаа тӧс парған.
Улуғ аалнынъ истин
Онънап-сынап кӧр турған,
Пир дее нима кӧр таппаан.
Хараағы тӧнде Хыс Хан
Улуғ аалнынъ учуна сыххан.
Кичиг аалнынъ хырина сыххан;
Тастыг пӧзик сынға сығып одыр.
Тастыг пӧзик сынға сых киліп,
Игир обаанынъ тӧзinenъ
Аархы сарин харап кӧрп турыбысхан.
Тастыг сыннынъ аархы саринда
Ах чазаа, кӧк чазаа
Хадарған мал сыспинчатхандағ.
Угаа кӧп мал ӧс партыр.
Аңанъ айланып улуғ аалны
Онъни-сыни кӧрбиссе,
Учу-хыри кӧринмес.
Изеби чох улуғ чурт чадыр.
Угаа кӧп чон ӧс партыр.
Иди турыпчатханда,
Аалнынъ алины сарыг саста
Хайдағ-да нима чобалыбысхан:
— Хан Миргенинъ хадарған малы
Хайдағ хара сӧрееліг ӧсче:
Чылнынъ ӧбреен паламны
Чылдынъ ӧдире типсепче.
Хан Миргенинъ чирі-сууна
Хачан на ханныг чаа килгей!
Халых чоны, хадарған малы
Хачан на сӧригде парыбысхай!
Хыс Хан аны истіп,
Танънап, хайхап одырыбысхан.
Онънап-сынап кӧрп одырза,

Сарыг састынъ істіндегі
Пага ханы чобалтыр.
Аалнынъ кисті хорымныг хырда.
Хайдаг ниме тапсабысхан:
— Хан Миргеннинъ чуртына
Күзюк тее хара сағындынъ,
Күннинъ піди харгадынъ?
Хан Миргеннинъ чурты
Хачан, пуруннанъ талалбаан.
Хадарган анынъ малы
Хатап өсчедер,
Халых анынъ чахсы чоны
Хатап чырғап чуртапчадар.
Хан Миргеннинъ малы
Хайди сининъ не паланъ типсидір?
Хайди мининъ паламнынъ
Хузуругы даа үзіле чоғыл.
Хыс Хан онънап одырза,
Килескі ханы тапсаптыр.
Килескі ханы тагданъ инче,
Пага ханы састанъ сыхча,
Хырзис, сөклес олар итче.
Аны искен хыс чахсызы,
Танънап, чапсып айланча,
Аал-хағыртха ин түсче.
Улуғ аалны аралы килген,
Кічиг аалны тобыра килген,
Ах пайзанъ ибіне кір килзе,
Хан Мирген тунъмазы узупчадыр.
Хыс Ханнынъ уйгузы чох полган,
Ас-тамағын тимнеенче
Атар танъ атыпчададыр,
Арыг күн харагы сыхчададыр.
Хан Мирген тур килген.
Арыеланып, сілігленібіскен,
Күн көстігіне көрініп,
Сыйбанып, сыланыбысхан,
Ізіктенъ төрге пас чөредір,
Ырын ырлапчададыр,
Көбн көглекчедедір.
Ас-тамах чіп одырғанда,
Хан Мирген пазох сурып одыр:
— Экэй, чача кізі Хыс Хан,

Хан поэырах ат
Ат синіне хачанох чит парган,
Хан Мирген тунъманъ
Ир синіне хачанох чит парган.
Пилген чиринъ пар полза,
Сөлеп пирзень, чөр килерчүкпін.
Хыс Хан пазын түзіріп одырыбысхан,
Ананъ көдіріп, чоохтапча:
— Иркем-кинчем Хан Мирген,
Иней аларға манъзыраба,
Хас хачан полза,
Инейденъ чарханарзынъ.
Хан Мирген нандырып одыр:
— Аядаг полза, чача кізі, тохтабоғызим.
Тоозып-тохарап ирткенде
Тимін тимнебіскен Хан Мирген,
Сүмін сүмнебіскен Хан Мирген,
Ах пайзанъ ибіненъ сыххан,
Хан поэырах адына алтанган,
Улуғ аалны аралы парган,
Кічиг аалны тобыра парган.
Ады чох кізее ат мүндірчедедір,
Кибі чох кізее кип кизіртчедедір.
Халых чоны Хан Миргенні
Алғап, сулғапчададыр.
Иртен парган ир чахсызы
Ийргі туста ибірліп нанча.
Ырын ырлап килче,
Көгін көглек килче,
Парча нимені тахпахтапча.
Түгеде нимені сөспектепче.
Ооллар, хыстар удурлап, утхап,
Хада көглекчедедір,
Хада сарнасчададыр;
Алтын чечпе-төзіне чиледірлер,
Аннанъ тари айланысчададырлар.
Хан поэырах аттанъ түзіп,
Хан Мирген тозын-тобырағын чызып,
Сыйбап, сылап араңчула адын,
Ананъ айланып,
Ах пайзанъ ибіне кіріп,
Ах хуус хуяғып суурып,
Ілгіске іле тастап,

Ізіктенъ төрге пазып көглеп чөредір.
Күн көстігін көріп,
Пазын сыйбанып,
Алтын стол кистіне одырып,
Ас-тамах чіп одырадыр.
Че Хан Мирген пазох сурған:
— Чача кізі Хыс Хан,
Хан поэраһ ат
Ат синіне чит парған,
Хан Мирген тунъманъ
Ир синіне чит парған.
Мыннанъ иртіре чөрібіссем,
Көбее сағалым өзібіссе,
Ханнынъ-пигнінъ хыстары таллапчадар.
Пілген-сискен чирінъ пар полза,
Чоохтап пир зе, чөрібізим!
Хыс Хан, пазын түзіріп, одырыбысхан.
Пазын көдіріп чоохтапча:
— Иркем-кинчем Хан Мирген,
Ипчі аларға күзөк тее тынъ тарыхчазынъ⁴,
Хас-хачан полза,
Ипчіденъ чарханчадарзынъ.
Хан Мирген нандырча:
— Андағ долза, чачанъ, тохтабоғызим.
Тоозып-тохарап, тур парғаннар.
Харасхы иир пол парған.
Хан Мирген айбанып, сайбанып,
Күн төзегіне чадып,
Көблескезін⁵ чабыныбысхан.
Хыс Хан поэраһынъ төзег не чадыбысхан.
Хан Мирген узуп,
Харых табызы харлап, күрлебискен.
Хыс Хан турып килген,
Онънап-сынап көр турза,
Хан Мирген тунъмазы
Халын уйғаа түс парған.
Хыс Хан хара хырнарын кизіп,
Ах пайзанъ ибденъ сығып килген.
Хараағы тінде улуғ аалны
Онънап-сынап көріп турчададыр:
Хадарған мал халын чохчада,
Халых чон халын уйғуда.
Ікі хараханъ ниме көр таппаан,

Ікі хулахнанъ ниме ис полбаан.
Адай, хусха сизік пирбин,
Улуғ аалны аралы чөр сыххан,
Тастығ сынға сығара пас парған.
Тастығ сыннынъ үстүнень
Аархы сарин харап көр турча:
Хадарған мал сынабох
Хара сүрееліг өс партыр.
Ах чазыларға сынъмаан маллар
Ойлар, хырларға тола түс парған.
Аннанъ айланып, Хыс Хан
Игір обаа төзіненъ
Улуғ аалны көріп одырча:
Учу-хыри көрінмес улуғ аал.
Халых албат чон чахсызы
Тірге сүрееліг өс партыр.
Иди одырчатханда,
Іскеркі сарығ саста
Паға ханы тапсабысхан:
— Хан Миргеннинъ халын чурты
Хачан на талалыбысхай?
Халых чоны, хадарған малы
Хачан на сүрігде парыбысхай?
Килеркі хорымнығ хырда
Килескі ханы тапсабысхан:
— Хан Миргеннинъ чуртына
Тынъох таа хара сағындынъ?
Хачан пуруннанъ талалбаан
Халын чурт ам даа талалбас!
Хатап пайир Хан Мирген,
Хатап чырғир Хан Мирген.
Сарығ састынъ паға ханы
Паза хатап тапсапча:
— Хан Миргеннинъ арығ чурты
Танъдағы күнде талал халар!
Паға ханы састанъ сыхча,
Килескі ханы тағданъ иңче.
Удур-төдір сарысчалар,
Улуғ хырзыс пастапчалар.
Оларны истіп, танънап, чапсып,
Иди Хыс Хан одырғанда,
Күннинъ күнөрти чирде.
Хан тигірнинъ паарында

Ханат табызы хаалабысхан,
Хургун табызы күүлөбискен.
Хомай сырайлыг Хыс Хан
Онънап-сынап көр тапхан:
Хан тигирнинъ паарында
Хара хусхун, ала хусхун
Хархлап тапсас килчелер.
Ала хусхун тізі хусхун
Онъ саринда тапсас килир:
— Ирім, ирім, хара хусхун,
Пу килип одырғанда
Пирее ниме пілдинъ ме?
Хара хусхун нандыр килир:
— Мин синдег нимеспін,
Прай нимені пілерге!
Чир үстүнде чөрчтсенъ,
Син не нимені піледірінъ!
Пазох ниме пілібістінъ,
Пазох ниме сизібістінъ?
Ала хусхун хархлап килче:
— Хан Миргеннинъ халын чурты
Талаларға чидіп парған,
Хан Миргеннинъ улуғ чурты
Изелерге чидіп парған.
Хара сүрееліг хадарған малын
Халайта сүр парарлар;
Харағы сіліг халых чонын
Хада-пірге сүрерлер.
Хара хусхун хархлап сурча:
— Хан Миргеннинъ улуғ чуртын
Хайдағ ниме талирға одыр?
Халых чонын, хадарған малын
Хайдағ ниме сүрерге одыр?
Ала хусхун паза хатап тапсапча:
— Чир чабызы чирдегі
Чиріс Мөке килчедір.
Атар танъы атыпчатса,
Арығ күні сыхчатса,
Ат көдірбес Чиріс Мөке
Айлан чидер пу чирге.
Хан Миргеннинъ чуртын ол талабызар,
Хан Миргеннинъ чирін ол пузабызар.
Хара хусхун хархлап килче:

— Ниме пізенъ, ала хусхун,
Чигире піліп син чоохта!
Хан Миргеннинъ халын чурты
Чир талалбаан,
Чир пузылбаан.
Амды хайданъ талалчанъ?
Хатап пайып ол чуртир,
Хатап чырғап ол пастир.
Ат көдірбес Чиріс Мөке
Хуу пүүрге хубул читсе
Аданъмынанъ, Хан Мирген,
Хуу пүүрні сүріп чидіп,
Ухнанъ атып өдірер.
Нимені пілбин, ала-хусхун,
Маға паза чоох чоохтаба!
Ханатнанъ саап парча ала хусхунны,
Тумзухнанъ сох парча ала хусхунны,
Түгін толат парча.
Хомай сырайлыг Хыс Хан,
Танънап, чайсып оларны
Тастығ сыннанъ ин килген.
Атар танъы атхалахта,
Арығ күні сыххалахта,
Аал-хағыртты аралы килген,
Ах пайзанъ ибіне чит килген.
Ах пайзанъ ибіне кіріп киліп,
Арығланып, сілігленіп,
Аарлығ стол үстүне
Ас-тамағ турғыс чөргенде,
Атар танъ атчададыр,
Арығ күн харағы сыхчададыр.
Анда тур килген Хан Мирген,
Арығланып, сілігленібіскен,
Күн көстігіне көрініп, сыйбанып, сыланып,
Көгін көглеп чөредір.
Алтын стол кистінде,
Ас-тамағ чип одырғанда:
— Экэй, чача кізі, — тіпче Хай Мирген, —
Хан поэрах ат
Хачанох ат синіне чит парған,
Хан Мирген тунъманъ
Хачанох ир синіне чит парған.
Көбее сағалым көдірілібіссе,

Ханнынъ-пигнинъ хыстары таллапчадар.
Пілген-сискен чирінгнi
Чазырбин чоохтап пир зе!
Хыс Хан чачазы паза хатап чоохтады:
— Иркем-кинчем Хан Мирген,
Ипчi аларга тынъох тарыхтынъ.
Хас-хачан полза,
Ипчиденъ чарханчадарзынъ.
Хомай сырайлыг Хыс Хан чачанънынъ
Чоофы иске-сагысха кірчедер.
Хан Мирген тунъмазы аза ідѳк нандырды;
— Андаг полза, чача кізі,
Тохтабоғызим за.
Олар іди чоохтазып одырғаннарında,
Тастыг сыннынъ озархы хыринда
Хайдаг ниме күүлебiскен,
Хайдаг ниме ыылап, соолабысхан.
Хырда турған⁶ хылғалыг хазан
Хоғдырас турадыр,
Отта турған очыхтыг хазан
Оланънас турадыр.
Хан Мирген онърайып,
Опрайып, одырыбысхан:
— Чача кізі Хыс Хан,
Ноо ниме полчанъ
Піди күүрезіп,
Піди нызыразып турған?
Хыс Хан чачазы чоохтапча:
— Иркем-кинчем Хан Мирген,
Ноо ниме полар полған?
Хадарған малынънынъ аразына
Ахсы улуг анъ кір килген.
Нимее одырзынъ,
Табырах тирен!
Хан Мирген тура сегіріп,
Тимненіп, сүмненібіскен;
Ах пайзанъ ибденъ сыххан,
Ат палғачанъ чечпее чидіп,
Атар сабарын
Алын тиргее палғабысхан,
Кизер сабарын
Кизін тиргее палғабысхан.
Хан поэрах атха алтанып,

Улуг аалны аралы парған,
Тастыг сынга сых килген.
Тастыг сыннынъ үстүнень
Онънап-сынап көр турза,
Хадарған мал аразында,
Ус хулас сунныг хуу пүүр
Улуг харынныг хара хула пиині
Чаза хаапчададыр,
Чаза тутчададыр.
Маллары аннанъ хуоп ойласчатса,
Чирдігіресчеткендег,
Чиген сохчатхандаг.
Хуу пүүрні хара хула асхыр
Азыг тісненъ чаза хаап,
Алын азаханъ чаза саап,
Арт соонанъ сүректепче.
Хан Мирген Хан поэрах аттынъ
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы путха хамчы сапхан.
Аран-чула Хан поэрах ат
Ах чазаа түүіре ойлаан.
Алып хуу пүүр, аны көре ле,
Тизіп, хазып, ойлап сыххан.
Ах чазыда ойлат килиріп, алып кізі
Саадах хабына, чаачағын суурған,
Хуурлых хабына, уғын суурған,
Кіріске тастап,
Кирбейте тартыбысхан.
— Чидер читпестенъ хуу пүүрге,
Чаачах табызы саплап халған,
Кіріс табызы кінъіреп ирткен:
Хуу пүүрнінъ көксінень тобыра атхан;
Хаалаг пазында анъдарылып, ѳл чѳрбіскен.
Хан Мирген Хан поэрах атты
Тохтада тартыбысхан.
Аттанъ тўс-киліп,
Ікі хулахтанъ тудып,
Хуу пүүрні чирге сапханда,
Иді тігде парған,
Терізі холында халған;
Хан поэрах атха артыбысхан;
Хузуругы, пазы хуу пүүрнінъ
Ікі хыринда чирге теген.

Хомай сырайлыг Хыс Хан чачам,
Истеп алып, төзек идінер мыны.
Хан поэрах адын чидініп алып,
Хан Мирген нандыра чөрібіскен.
Тастыг сынны аза түс килген,
Улуғ аалны аралап килген.
Алтын чечпее адын палғаан,
Хуу пүүрнінъ терізін хучахтана,
Ах пайзанъ ибіне кір килген;
Хыс Хан чачазына тасты пирген:
— Мына, чача кізі,
Хадарған малны хорылдыр турған
Хуу пүүрні атып килдім,
Хурудып, истеп пу теріні
Нымзах төзек идінерзінъ.
— Экэй, иркем-кинчем Хан Мирген, —
Тіпче Хыс Хан чачазы, —
Изінъ ирт чөр бе,
Ағылынъ ас чөрбе.
Чир чабызынанъ сыххан,
Хуу пүүрге хубул килген
Ат көдірбес Чиріс Мөкенің терізін
Хайдар хучахтап ал чөрзінъ?
Хадарған мал чөрбес чирде,
Халых чон айланмас чирде,
От салып, ортеп салбин?
Хан Мирген аны икенде,
Хуу пүүрнінъ терізін
Узун ағас пазына ілдірген,
Көдіріп ал чөрібіскен;
Холынанъ тутпаан.
Хадарған мал чөрбес чирге,
Халых чон айланмас чирге,
Чабал ағастыг чирге читіріп,
От салып, ортебіскен,
Ойба, күлін чилге хаптырыбысхан.
Ананъ айланып,
Ах пайзанъ ибіне килген.
Ах пайзанъ ибіне кіріп,
Арығланып, сілігленіп,
Хыс Хан чачазынанъ,
Алтын стол кистіне одырып,
Ас-тамах чіп одырлар.

Хан Мирген дазох чоохтап одыр:
— Хомай сырайлыг Хыс Хан чача кізі,
Аран-чула Хан поэрах ат
Ат синіне хачанох чит парған,
Хан Мирген тунъманъ
Ир синіне хачанох чит парған.
Пілген-сискен чиріңъ пар полза,
Чазырбин, чаппин чоохтап пир зе,
Парыбызим.
Хомай сырайлыг Хыс Хан амды чоохтап одыр:
— Чоохтаза даа чоохтап пирем.
Сөлезе дее — сөлеп пирем.
Ырахъ чирге чоохтабысты тіп,
Ачырғанмасча поларзынъ,
Чағынғы чирге сөлеп пирді тіп,
Аарсынмасча поларзынъ.
Парар чиріңъ ырах чир полар,
Аран-чула Хан поэрах аз
Чойга сылап парчадар,
Ал поэзынъ атха сылап парчадарзынъ.
Күн күнөртізі чирде
Чир пөзігі Ханым тасхыл.
Ханым тасхылнынъ алты чирде
Суғ далбағы Хан талай суғ.
Тоғыс сын сасхан чир полар,
Тоғыс талай піріккен чир полар.
Алтон ханны поэзына пахтырып,
Албан-чага алчададыр,
Тоғыс хулас сунныг
Хан поэрах аттыг
Алып Хан Хыс —
Алар кізінъ ана ол полар.
Ол чирге чит парзанъ,
Хатыг хамаанънанъ тир сыгар,
Ала хараанънанъ час ағар.
Алып Хан Хыс пу чирге
Чаананъ килерге сағынча.
Ол пурун мында чит килзе,
Анынъ мөрейі полчадар!
Иди чоохтас турғанда,
Хадарған мал орлаза түскен,
Халых чон улғун-сулғун тутхан:
— Ат аспас чирденъ

Ат азып одыр,
Ир аспас чирденъ
Ир азып одыр;
Түгі пасха ат килир,
Түрсүні⁷ пасха ир килир.
Танъмазы пасха ат килир,
Талаазы⁸ пасха алып килир.
Хан Мирген ізік ачып көрзе:
Ах ой атха алтан салган,
Наа өскен алып кізі
Аал аралы килир.
Хан Мирген ізігін чаап,
Айлан парып, одырыбысхан.
Алтын чечпе төзіне
Молат суғулук сығдыри килген.
Молат ізенъе хооли түскен.
Алтын хаалха азылыбысхан,
Алып кізі кір килген;
Изен са́ла изеннескен,
Минді сала минділескен.
Изен-минді ирткенде Хыс Хан
Алтын столын хатап тартыбысхан,
Ас-тамағын хатап турғызыбысхан.
Алып кізіні одыртып,
Аарлап, сыйлап пастааннар,
Тоозып-тохарап париғанда
Ахсын-чилін сурып одырлар:
— Ноо чирде чирліг полдынъ,
Ноо суғда суғлыг полдынъ?
Аданъ, іценъ кем полды,
Ады-соланъ ноо полды?
Ырах па, чағын ма
Аян хурып парчазынъ?
Алып кізі чоохтап одыр:
— Мыннанъ мындархы чирде
Ах сыннынъ алтында,
Ах талай суғ хазында,
Хадарғанда маллығбын,
Халых албат чоннығбын,
Ах ой аттығ Ай Мирген —
Ады-солам ол полар.
Ада, ічеденъ хада сыххан
Ай Арығ чағам пар.

Ырах, чағын хайдар парарчыһын,
Хараты Хан чиріне парчадырбын:
Хараты Ханнынъ хызы
Хан Арығны аларға.
Саға килдім, Хан Мирген,
Оре-нанчы поларға.
Чарадарчыһынъ ма, Хан Мирген,
Оре-нанчы идінерге?
— Чарир! — тиче Хан Мирген
Хоя тудызып стол азыра,
Ат хулағы осхас,
Ікі харындас пол турлар;
Інек мүүзі осхас,
Оре-нанчы пол турлар.
— Экэй, оре-нанчы Хан Мирген, —
Тип чоохтапча Ай Мирген, —
Хараты Хан чиріне
Хада-пірге парарчыһынъ ма?
Хараты-ханнынъ хызын
Хан Арығны ал пирерчіксінь ме?
— Чох, Ай Мирген абаай харындас, —
Чир-хынминча Хан Мирген, —
Мин иди пар полбаспын,
Мин позым даа манъзырап одырбын.
Хараты хан чиріне парарға
Хорых туф ползанъ,
Чирі-суунъа айланыбыс.
Позымнынъ даа парар чирім тынъ ырах,
Тимін сала тимненібіскен Хан Мирген,
Сүмін сала сүмненібіскен.
Алнынанъ аспахтасхан Хыс Хан чаказынанъ,
Арт соонанъ анымчохтасхан,
Ах пайзанъ ибіненъ сых чөрібіскен.
Ай Мирген хада-пірге сыххан.
Алтын чечпеденъ аттарын систіп,
Аттарына алтанып,
Хан Миргенненъ Ай Мирген
Ікі чара чөрібіскен.
— Харағы сіліг, чахсы чоным, —
Тип парир Хан Мирген, —
Арғал-чаттынъ чиріне парчам!
Мин айланып нанғанча,
Чагазы чох кип киспенъер,

Чаргызы чох чон полбанъар.
Арғал чоны Хан Миргенни
Алгыстап халған.
Алтон-читон оол, хыс аны
Удес парған.
Аданъмынанъ Хан Мирген
Тастыг сынға сығып одыр.
Тастыг сыннынъ үстүне сығып,
Аттынъ ахсын тохтада тартып,
Хайдар парар чиринзер
Харап, көрп турчадыр.
Тилекейлиг чирнинъ үстүн
Тикси ибیره көр турадыр,
Тигір төзі чирде тохтат турадыр.
Харах оды читкен чирлер
Харал. силіп көрнече;
Харах оды читсеен чирлер
Ах тубан, көк тубан оралча.
Ала хараханъ ниме көрп таппаан,
Азыр хулахнанъ ниме истіп полбаан.
Тастыг сыннынъ архы сарина
Иніп түс парған.
Ах чазаа түскенде,
Хан поэрах аттынъ
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы полған пудына хамчы сапхан.
Хан поэрах ат көблче-тарта
Сүүліп, ойлап сыххан.

Аран-чула Хан поэрах ат
Чил чили чилліг парир,
Хуюн чили хуйбыр парир.
Адазынынъ аарлыг чирі
Азах алтында айлан халыбысхан,
Ічезининъ сіліг чирі
Идек алтында айлан халыбысхан.
Илнинъ-чаттынъ чиріне
Хан Мирген сабылыбысхан.
Сылалзып турған сын пөзіктерні,
Сымды хус чили Хан поэрах ат
Сыылап иртіп одырадыр.
Хархайзып турған таг пөзіктерні

Хартыга хус чили Хан поэрах ат
Хыылап иртіп одырадыр.
Ачырғастыг ах чазылар
Аран-чула аттынъ арт соонда
Көп халыпчададыр;
Изіргестіг ин чазылар
Ир табаннынъ арт соонда
Көп иртіпчедедір.
Пилі пасха улуг сыннарны Хан Мирген
Көп аза түзіп одырадыр,
Пилтірі пасха улуг сугларны Хан Мирген
Көп киче түзіп одырадыр.
Адазынынъ аарлыг чирі
Агылданъ ырах чат халған,
Арғал пасха чирлерге сабылчададыр.
Ичезининъ сіліг чирі
Истенъ ырах чат халған.
Ил-пасха чирлерге чидісчедедір.
Алып Хан Хыс чиріне сабылчатхандаг.
Хайзы-хайзы чирде
Чир пөзігі ханым тасхыл
Хасхайып көрп турчатхандаг.
Хан Мирген Хан поэрах атты
Хара чирге тігірт салдырбин,
Хан тигірге сағба салдырбин,
Ойлат килиц.
Чабыс оттарнынъ ол пазын
Чабыра паспин Хан поэрах ат
Ойлап одырадыр,
Пөзік оттарнынъ ол пазын
Пуди паспин Хан поэрах ат
Ойлат одырадыр.
Хан поэрах аттынъ
Хара чирде тігірті чоғыл,
Хан тигірге сағбазы чоғыл,
Хара чирге төрт азагы тегбин одырғандаг.
Чилбігей хусти⁹ Хан поэрах ат
Силіп ойлап одырадыр,
Чаған нанъмырли Хан поэрах ат
Сүүліп ойлап одырадыр.
Ханым тасхыл сынға,
Сіген одын сындырбин
Сегір сығып одыр;

Хатыг одын хағдыхтатпин
Халыхтап ойлап килир.
Харахча сығара ойлап килгенде,
Хан поэрах атты Хан Мирген
Тохтада тартыбысхан.
Харахча сығып,
Харап көр турадыр;
Көгісче сығып,
Көдіріліп көр турадыр.
Сынабох тоғыс сын сасхан чир,
Сынабох тоғыс талай піріккен чир.
Ханым тасхылнынъ алтынанъ
Хан талай суғ
Чалбайып ағыпчададыр.
Хан талайны хастада
Халых чонға чуртирға
Чурт тар осхас.
Ах чазынынъ істінде
Хадарған малға оттирға
От ас осхас.
Улуғ аалнынъ ортызында
Алты азыр пастығ ах пайзанъ иб
Анда турчададыр.
Ах пайзанъ ибнінъ алнында
Ат палғачанъ алтын чечпеді
Аран-чула ат чоғыл.
Онънап-сынап көр турза:
Улуғ аалнынъ учуна сых килген,
Кічіг аалнынъ хырина сых килген,
Тоғыс хулас суннығ
Хан поэрах атха алтан салған
Хыс күлүгі Алып Хан Хыс —
Чалбай парған чарыннығ,
Күрдей парған көгістіг,
Алтон анынъ сүрмезі
Чарнына чайыл парған,
Иліг анынъ сүрмезі
Инъніне чайыл парған.
Хазыра улиндағ ікі игір адай
Соонанъ хооп килир:
Хан Миргеннінъ чиріне Алып Хан Хыс
Чаананъ чөр сыххан полтыр.
Хамах тунъдеріл турадыр Хан Миргеннінъ,

Харах чылай турадыр.
Ханым тасхыл үстүнень
Ус айлапып, ус ибіріліп,
Хыйғы салған:
— Адаңмынанъ, Алып Хан Хыс,
Ир киліп аларын сағып полбин,
Адай-хузынъны хоғдыра,
Ир кілеп поэрынъ чөр сыхтынъ ма?
Апсах киліп аларын сағып полбин,
Адай-хузынъны ала,
Апсах кілеп поэрынъ пар сыхтынъ ма?
Иди чоохтап, иди хыйғлабысханда,
Алып Хан Хыс анда көр салған.
Хан поэрах адынынъ ахсын чайхан,
Ханым тасхыл сыннынъ үстүне
Чортыра, пастыра сых килген.
Чыда пазынанъ изеннес парғаннар,
Хылыс пазынанъ минділес ирткеннер:
Чүгүрзе киле урунысханнар...
Чаға пастанъ хабыс полбин,
Чарым күнге чидіс чөрлер;
Чарым күннің пазынанъ
Чаға пастанъ хабысханнар,
Чалбах наннанъ тастасханнар.
Ікі игір адайы ойлас килген,
Ікі оос палтырын Хан Миргеннің
Салдап чөредірлер.
Азығ тістері тынминчададыр.
Хан тигірниң паарында
Ханат табызы хаалазыбысхан,
Хурғун табызы көглезібіскен:
Молат айғахтығ,
Молат тумзухтығ,
Ікі хан кире хус ыылап түскеннер.
Ікі полған харағын Хан Миргеннің
Сох чөредірлер.
Пірсі түс килзе,
Пірсі көдіріліп парыбызадыр;
Пірсі көдіріліп парыбысса,
Пірсі түс киледір.
Алып төреен Хан Миргеннің
Хатығ хамахтанъ тир сых чөредір,
Ікі харахтанъ час ах чөредір.

Инег чабалын инел чөредір,
Чобаг чабалын чобал чөредір.
Хумартхы чоорын ирнінъ чохсызы
Күлүк холында чоохтан чөредір:
— Хабырға сөөктенъ хайызарлыглар
Хайызып чөріпчедедір.
Хабырғаданъ хайызары чох
Хара чалгыс Хан Мирген
Пиди илеп чадырбын ма?
Тузынанъ турызарлыглар
Турызып чөріп чададыр.
Тустанъ турызары чох
Ир чалгыс Мирген
Пиди чазып халарбын ма?
Иди инел-чобал чөргенде,
Хайзы-хайзы чирде,
Хан тигір паарында
Ниме ылабысхан,
Ниме соолабысхан;
Хыбыны тоолап килген,
Түдүні тосхалап килген;
Чаас чарыл сых парған,
Улгер үзүл сых парған.
Тигір паарында айланызып турған
Ікі хан кире хус,
Орта чарылып,
Чир үстүне халбайыс түскендер.
Былап-соолап килген ниме,
Ыраххы чирде ылап парыбысхан,
Ыраххы чирде соолап чидібіскен.
Көксі хонънап парған Хан Миргеннің
Пазын көдіріп, хсолада тыныбысхан,
Иди тынънап чөрзе, Хан Мирген
Паяғы ирткен ниме
Паза хатап нандыра соолап килір,
Паза хатап нандыра ылап килір...
Ікі оос палтырын салдап чөрген
Ікі игір адайны
Узе саап парыбысхан.
Ілгер-төдір ағыллыг чөме¹⁰
Хайди-да көре халған Хан Мирген
Адазынынъ чирінзер Хан Миргеннің
Былап-соолап түдүн тосхалап,

Күлүк холы чили сүүліп парыбысхан.
Алып Хан Хыснанъ Хан Мирген
Анда хабызып, анда тартызыбысхан.
Алты-читі күн пазында
Алып Хан Хыстынъ
Азах пазары ас пол чөредір,
Ая таянары көп пол чөредір.
Ырын ырлабысхан Хан Мирген,
Көгін көглебискен;
Халхан чирденъ харбах алып,
Тутхан чирденъ тудым алып,
Идиріліп, айланыбысхан,
Онъар-тискер наннап парған,
Изэбі чох Алып Хан Хысты
Одыра түзіп көдірібіскен,
Харғанаданъ хабындырарға пирбеен,
Халсарығданъ тындырарға пирбеен.
Алты айланып,
Читі ибїрап тастаан:
Хара чирге чарымдых сарин
Кире тастап,
Орта мўне одыра түскен,
Ахсын-тілін сур турадыр:
— Артых тойны идерзінъ ме,
Аргал чонны чырғадарзынъ ма?
Алып Хан Хыс чоохтапчададыр:
«Нымах пазым чатсын,
Нымырт хараам соолзын,
Синдеглерге чир парбасын!
Хан Мирген ир палғачанъ
Сарыг хайыс суурып алған,
Алып Хан Хыстынъ хол азағын
Сыртына тартып палғабысхан,
Тоғыс хулас сунны
Хан поэрах атты чидін киліп,
Хан поэрах аттынъ хузуруғына палғабысхан.
— Аргал чонны сүрігде ағылғанда,
Анда хайдаг полған, Алып Хан Хыс
Позынынъ Хан поэрах адына алтаныбысхан.
Алып Хан Хыстынъ
Хан поэрах адын чидекке алып,
Ханым тасхыл сыннанъ
Улуғ аалны көре ин түскен.

Хан Миргенге удур сыгып,
Ханнар, пиглер пазырынып,
Сурынып килгеп турадыр.
Чирліг кизи чирине сурынчададыр,
Суғлыг кизи сууна сурынчададыр.
Хан Мирген ханнар, пиглерге
Улгү-чаргы салыбысхан,
Алтон-читон ханны
Чирлерине, суғларына позытхлапчадыр:
— Позынъарнынъ малынъар,
Позынъарнынъ чонынъар чарып,
Позынъарнынъ чиринъерге нангланъар!
Ханнар, пиглер чирлерине
Постарынынъ малын сүріп,
Постарынынъ чоннарынанъ чөрглебискен.
Хан Мирген тоғызон ханны
Албан-чагданъ хубулдырған.
Алып Хан Хыстынъ на
Кизек малы халған,
Кизек чоны халған.
Хан Мирген Алып Хан Хыстынъ
Улуғ чуртын унадыбысхан,
Очығын ойдарыбысхан,
Ойба, күлін тооладыбысхан.
Улуғ чуртта улуп халар
Адай халғыспаан,
Улуғ чазыларда кістеп халар
Хулун, чабаға халдырбаан.
— Чазы чирде мал чөрбезін, — тидір Хан Мирген,
Эн чуртта чон халбазын —
Хадарған малын халайтып одырадыр,
Халых чонын килейтп одырадыр.
Улуғ суға килзе,
Тайызын талли кизіріп одырадырлар,
Улуғ сынға читсе,
Чабызын талли азырып одырадырлар.
Алып Хан Хысха
Ат хузуруғында сидік полған,
Ирік чох алданып, сурынып, килир:
— Алған кизім Хан Мирген,
Арығ тыным позыдыбыс са!
Хан Мирген чоохтап килир:
— Адам, ічем чирінде

Ададанъ, імеденъ пірге сыххан
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачам пар.
Агаа читір парзам,
Ол алып чурта тізе,
Алып чуртирбын мин сині.
Ол чаратпин, алба тізе,
Ах ханынъны анда чайарбын,
Арығ тынынъны анда үзербіи.
Алып Хан Хыс
Паза чоохтан полбаан,
Паза сурын полбаан.
Хан Мирген чирі-сууна сабылып одыр.
Чирі-суунда чирнинъ үстү
Харан пырлан чададыр,
Тигірінъ паары
Хызара кбйчедедір;
Чирненъ тигір пірікчеткендег
Ах тубан, көк тубан оралып,
Чалын часталып, хыбын тоолапчатхандар.
Тарыхпастағ поэы
Тарығып килир,
Урүкпестег поэы
Урүгіп килир.
Кірі-хурулар чолда халза,
Малнынъ симізін сохтыр тастапча:
— Көөлче тарта мининъ чиріме
Чидерзер — тіп парир.
Чирі-сууна чит килген.
Хадарған малны, халых чонынъ
Тастығ сынға сығар килир,
Тастығ сынны азырып,
Кірім сын сасхан чирге читкенде,
Чаас чарылып, үлгер үзүліп халған.
Тағны таға тастабысхан чили,
Чир пизіп, чиген соғыл халған.
Алып кизи ачин тартып хысхырып,
Аарын тартып, өстеп өлчедедір.
Ах тубан азылыбысхан,
Көк тубан көдірілібіскен.
Тастығ сыннынъ үстүнде
Аттынъ сөбгі
Ала тағ пол халған.
Алыштынъ сөбгі.

Искер¹¹ таг пол халған.
Холлағларын төзене
Аран-чула аттар
Көп аньдарылып халған.
Холларын частана
Алып кизилер
Көп чатхлап халған.
Тастығ сын
Кирим сынға сасхан чирде
Сохпах хая чооньндағ,
Кизек тигей улииндағ
Алып кизи наа ол халған.
Хан Мирген көр турза,
Тастығ сынның пазынань
Улуғ аалны көре
Көк пис тоннығ¹²,
Сыртпа сүрместіг
Хыс пала чүгүр парир.
Ізиг тирин іліп тастап парир,
Соох тирин чызып тастап парир.
Хомай сырайлығ Хыс Хан
Чачазынын ибине чидіс парча.
Анань айланып Хан Мирген
Чир чабызы чирни көре
Хара халтар ат
Ойлап париганын көр халған.
Хан Мирген Тастығ сыннань
Улуғ аалны көре иніп түскен
Арғал чоны сууласчададыр:
— Арғал чирине парған
Ханыбыс-пигибіс Хан Мирген
Айланып одыр.
Арғал чириненъ абахай ағылар
Тіп сағыпчатхан полғабыс.
Алар кизизін ат хузуруғында
Сөзір килир.
Улуғ аалны аралы килген,
Ах пайзань ибнинъ алнына читкен,
Аттанъ түзіп, Хан Мирген
Ікі Хан поэраһ атты
Чечпее палғап салған.
Анань айланып,
Ах пайзань ибине кіріп килген.

Кіріп киләе,
Сыртпа сүрместіг хыс пала
Стол кистінде одырып,
Ас-тамах чіп одыр,
Азахтарын пуланьнадып одыр.
Хомай сырайлығ Хыс Хан чачазы
Азырап, отхарып одыр.
Изен сала изен тіп тур, Хан Мирген,
Минді сала минді тіп тур.
— Изенок, миндок, — тидір Хыс Хан чачазы, —
Иркем-кинчөм Хан Мирген!
Олар іди изеннес турғанда,
Хыс пала, тура сегіріп
Стол кистиненъ,
Ах пайзань ибденъ сығара чүгүрбіскен.
— Чача кизи, — тидір Хан Мирген, —
Хайдағ чирденъ килген
Хыс пала пол парды пу?
Хыс Хан чачазы чоохтапча:
— Сурағға маньянапмин халдым.
Иркем-кинчөм Хан Мирген,
Кордек табырах хайдар парча.
Хан Мирген ах пайзань ибденъ
Сых килді, көр турза,
Сыртпа сүрместіг хыс пала
Аалнынъ кисті хыринда турған
Чир пөзігі Кирим сынны көре
Чүгүр парир.
Хан Мирген Хан поэраһ адына
Алтаныбысхан,
Хыс паланынъ соонанъ чөрібіскен.
Кирим сынға сүрізе сығып одырлар.
Кирим сыннынъ үстүне сығып киліп,
Хан Мирген көр турза,
Хачан-да хуу пүүрге сүрдірченъ
Хара хула пии анда турча.
Пір саринанъ
Сыртпа сүрместіг хыс пала
Имчегін эеп тур,
Пір саринанъ
Хара хула хулун
Имчегін эеп тур.
Хан Мирген, аны көріп, айланыбысхан,